

פרשת כי תצא

הרב יאיר קאהן

דיבור התורה

א. אשת יפת תואר

פרשת כי תצא פותחת בפרשיית אשת יפת תואר, העוסקת בחייל שיוצא לקרב וחושק באחת משבויות המלחמה. התורה מתירה לו להנשא לאותה שבויה, אבל תוך יישום הלכות מיוחדות, הכוללת גם את גיורה.

פרשייה זו מעלה שאלות קשות במישור המשפטי, במישור הפילוסופי ובמישור המוסרי. האם האדם אמור להיכנע לתאוותיו? האם יחס זה לאשה שבויה תואם את הקוד המוסרי של התורה? האם נכון להכריח אשה שבויה להתחתן נגד רצונה? מהו התוקף ההלכתי והמשפטי של גרות כפויה ונישואים כפויים?

מסתבר ששאלות מעין אלו הניעו את חז"ל לקבוע שפרשה זו בנויה על הרעיון הבא:

"לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבילות" (קידושין דף כא, ב)

כביכול, התורה נכנעה לחולשה האנושית ואפשרה לאדם לעשות דברים שלולא חולשה זו היו אסורים או לא מקובלים.

במבט ראשון, רעיון זה נראה כתמוה ביותר. הרב מימון היטיב לנסח את הקושי:

"וכי בשביל עצת היצר המסית תתיר התורה את הדבר האסור? והלא בכל האסורים שבתורה, יצרו של אדם הוא רב עם יוצרו, והוא יורד ומשטין ומסית את האדם לבלי לשמוע לקול התורה, והמצוה ולעשות מה שלבו חפץ ובכל זאת לא התחשבה התורה עם דעת היצר, ואסרה אסר על האדם מלשמוע בקול יצרו, ומדוע פתאום לפתע כאן פנתה ליצר ולדעתו, והתירה את האדם מכבלי האיסור" (הרב מימון, חדר הורתי)

אם כן, נקדיש את השיעור השבוע לרעיון מפתיע זה.

ב. לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע

היה ניתן לטעון, במבט ראשון, שלא מדובר על כלל אלא על מקרה חריג. כך, סיפור אשת יפת תואר מתרחש במצב קיצוני של מלחמה, כאשר החיל נחשף לטרגדיה הנוראית של ארעיות החיים בכל עוצמתה. כאשר הוא רחוק מאוד מקרוביו וחבריו, הוא מודע באופן חד לסופיות של החיים, ורגשות של פגיעות ובדידות מתגברות עליו.

כאשר החייל זקוק כל כך לחום אנושי, הוא רואה את השבויה, מפחדת וללא שום הגנה. אולי הוא ניגש אליה כדי להציע לה קצת מים לשתות, אולי היא מחייכת אליו חיוך ביישני. בבדידותו הקיצונית, הוא לא מצליח למחוק את זיכרון החיך.

האם התורה יכולה לדרוש פרישות מאדם במצב כה חלש ופגיע? דרישה זו קשה עוד יותר, בהתחשב בניסיון לשמור בו זמנית על מצב רוח גבוה של הצבא וחייליו (עיין תורה תמימה כאן).

כמובן, שציירתי תמונה רומנטית ורגשית באופן מוקצן. יש להניח שישנם מקרים של אשת יפת תואר, בהם החייל מונע מיצרים כוחניים של כובש, יותר מאשר רגישות עדינה.

יתרה מזאת, מצאנו יישומים של "לא דברה תורה" גם בהקשרים נוספים. בשיעור על פרשת ראה, עסקנו בהיתר לאכול "בשר תאוה". כאשר חיו בני ישראל במדבר מסביב למשכן, מי שרצה לאכול בשר הקריב קרבן לה'. על ידי כך, העלה האדם את אכילתו למעשה של עבודה ה'. אולם, לאחר שנכנסו לארץ כנען, התורה התירה אכילת בשר תאוה שלא במסגרת קרבן, עקב המרחק מהמקדש.

לפי דעות מסוימות, היתר זה הוא בבחינת לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, כדוגמת הגמרא בקידושין שהזכרנו למעלה, בה נאמר "מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבילות" (עיין רשב"א חולין דף יא:).

יישום מפורסם של רעיון זה קיים ביחס למוסד המלכות. בפרשת שופטים, נראה על פניו שהתורה מתייחסת למוסד המלכות באופן חיובי. מאידך, כאשר העם מבקש מלך משמואל, הוא מוכיח אותם, ו-ה' מתייחס לכך כאילו עם ישראל מאסו במלוכת ה' עליהם. לקושי זו הוצעו מספר פתרונות, אחד מהם הוא דברי האברבנאל:

"ולפי זה יהיה ענין המלך מצות עשה תלויה בדבר הרשות, כאומר כאשר תרצה לעשות כן עם היותו בלתי ראוי, אל תעשה אותו כי אם בזה האופן, והוא דומה לפרשת כי תצא למלחמה על אויבך וגו' וראית בשביה שאינו מצוה שיחשוק בה ויבעלנה ולא שיקחנה ויבעלנה כמו שהיא, אבל הוא דבר הרשות ומפעל היצר הרע"

(אברבנאל דברים י"ז)

לפי האברבנאל, התורה בפרשת שופטים אינה מתייחסת למלכות באופן חיובי, אלא שאם העם מבקש מלך התורה

(פיהמ"ש לרמב"ם סנהדרין פרק י')

על רקע עיקר זה, דן הרמב"ם בפסוקים המורים, לכאורה, שה' הוא גשמי:

"כבר ידעת אמרתם הכוללות למיני הפירושים כולם התלויים בזה הענין, והוא אמרם דברה תורה בלשון בני אדם. ענין זה כי כל מה שאפשר לבני אדם כולם, הבנתו וציורו בתחלת המחשבה, הוא אשר שם ראוי לבורא יתעלה. ולזה יתואר בתארים מורים על הגשמות להורות עליו שהוא יתעלה נמצא, כי לא ישיגו ההמון בתחלת המחשבה מציאות כי אם לגשם בלבד, ומה שאינו גשם או נמצא בגשם אינו נמצא אצלם"

(מורה הנבוכים חלק א' פרק כ"ו)

לאמור, ניתן לפרש את כל הפסוקים המדברים על הגשמה על פי הכלל שהתורה מתנסחת בלשון של בני אדם, העוזרת לאדם הממוצע להבין את הנאמר ביחס לקדוש ברוך הוא.

ד. דיבור

מנקודת מבט אחת, התורה היא דבר ה' הנשגב מהעולם האנושי. בדרך זו, יש להבין את דברי הרמב"ן בהקדמתו לתורה:

"מפני שקדמה (התורה) לבריאת העולם אין צריך לומר ללידתו של משה רבינו כמו שבא לנו בקבלה שהיתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה... עוד יש בידינו קבלה של אמת כי כל התורה כולה שמותיו של הקדוש ברוך הוא שהתיבות מתחלקות לשמות בענין אחד כאילו תחשוב על דרך משל כי פסוק בראשית יתחלק לתיבות אחרות כגון בראש יתברא א-להים" (הקדמת הרמב"ן לתורה)

אך מצד שני, הקדוש ברוך הוא מסר את תורתו לישראל כדי ליישמה בעולם הפיזי של בשר ודם. כיוון ש"דיבור" הוא סוג של תקשורת, דיבור התורה הוא האמצעי דרכו מעביר הקדוש ברוך הוא את דברו לבני האדם. במילים אחרות, "דיבור התורה" הוא הגשר מעל התהום האין סופית המפריד את האדם הסופי מהבורא האין סופי, דרכו מתקיים המפגש בין האדם לקונו.

חז"ל השתמשו בביטוי "עשרת הדברות", כדי לתאר את תוכן המעמד הנשגב בו בני ישראל עמדו מסביב להר סיני על מנת לשמוע את דבר ה' פנים אל פנים. בניגוד לתרגום הנפוץ "ten commandments", שאינו מדויק, הן ביחס למניין המצוות והן במובן הרעיוני.

מאפשרת להעמיד מלך בתנאים מסוימים על סמך הכלל: "לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע".

אם כן, מצאנו דעות רבות לפיהן "לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע" אינו מצומצם למציאות הייחודית של חייל בקרב שפוגש אשת יפת תואר.

לאמיתו של דבר, הביטוי כשלעצמו מורה שאנו עוסקים בתופעה רחבה יותר. חז"ל יכלו לומר ש"פרשה זו כנגד יצר הרע נאמרה", דרך ביטוי המראה על הגבלה וצמצום לפרשת יפת תואר. אולם, חז"ל בחרו לומר "לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע" המורה על כלל, ולא על היוצא ממנו. כעין לומר, כל התורה כולה לא דברה אלא כנגד יצר הרע!

ג. דברה תורה כלשון בני אדם

ישנה מחלוקת מרכזית בין התנאים אם התורה מדברת בלשון בני אדם. למשל, בפרשת נזיר התורה חוזרת על מילים מסוימות:

"איש או אשה כי יפליא לנדור נזיר להזיר"

(במדבר ו', ב')

לכאורה היה אפשר לכתוב "איש או אשה כי יפליא לנדור להזיר". מדוע האריכות הזו? הגמרא דנה בשאלה, האם נכון לדרוש את הכפילות הזאת כדי ללמוד הלכות:

"לנדור נדר - דברה תורה כלשון בני אדם. הניחא למאן דאית ליה (מתאים למי שיש לו את הדעה ש) דברה תורה כלשון בני אדם, אלא למאן דלית ליה דברה תורה כלשון בני אדם, האי לנדור נדר מאי עביד ליה?" (נדרים דף ג, א)

לפי הגמרא, השיטה לפיה לא דברה בלשון בני אדם צריכה לחפש את ההלכות הגנוזות בכפילות המיותרת (לכאורה). אולם, לשיטה לפיה התורה מדברת בלשון בני אדם, אין שום מקום לדרשה מעין זו. אמנם המילים מיותרות, אבל אין בכך כדי ללמד אותנו דבר, שהרי זהו הסגנון של הדיבור האנושי. התורה הא-לוהית מתנסחת בלשון הלא מדויקת של בני אדם.

הרמב"ם במורה הנבוכים טוען, שמחלוקת זו אינה אלא בנוגע לחזרה מיותרת על מילים. אולם, ברמה העקרונית, הכל מודים שהתורה מדברת בלשון בני אדם. טענה זו של הרמב"ם באה במסגרת הדיון על בעיית ההגשמה, שלפי הרמב"ם זהו אחד מעיקרי האמונה:

"שלילת הגשמות ממנו והוא, שזה האחד אינו גוף ולא כח בגוף, ולא יארעוהו מאורעות הגופים כגון התנועה והמנוחה, לא בעצם ולא במקרה"

לא תשא, משא ומתן יש ביניכם? שוב מה כתיב בה - כבד את אביך ואת אמך אב ואם יש לכם? שוב מה כתיב בה לא תרצח לא תנאף לא תגנב, קנאה יש ביניכם, יצר הרע יש ביניכם?" (שם)

לאחר טענות אלו מודים המלאכים בצדקת משה ומשה מקבל את התורה עבור ישראל.

ברור הדבר, שהנושא העיקרי של המדרש הוא המתח בין דבר ה' האינסופי והנשגב מעל הזמן ומעל המקום, לבין העולם המוגבל של בשר ודם. מסקנת המדרש היא, שלמרות שהתורה מכילה אמיתות אובייקטיביות נשגבות, היא מדברת דווקא אל האדם הסופי והמוגבל. התורה מתייחסת למציאות האנושית במצבה הפגום והחסר.

ו. כנגד יצר הרע

לאור מה שביארנו, דברי חז"ל לפיהם "לא דברה התורה אלא כנגד יצר הרע", אינם מוגבלים לפרשיית אשת יפת תואר, אלא משקפים את מגמת התורה כולה. על אף שהתורה משקפת אמת א-לוהית מושלמת ומוחלטת, "דיבור התורה" מתייחס למציאות האנושית החלשה והפגומה.

דיבור התורה, נקודת הממשק בין מציאות אידיאלית המושלמת לבין המצב האנושי המוגבל, חייב לקחת בחשבון תמיד את היצר הרע.

למשל, כאשר אדם משחרר את עבדו לאחר שש שנים, אסור לו לתת לו ללכת בידיים ריקות, כמו שכתוב:

"כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים ובשנה השביעית תשלחנו חפשי מעמך: וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם: העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך אשר ברכך ה' א-להיך תתן לו" (דברים ט"ו, י"ב-י"ד)

על מנת לשכנע את האדון לעשות זאת, אומרת התורה:

"לא יקשה בעיניך בשלחך אתו חפשי מעמך כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים וברכך ה' א-להיך בכל אשר תעשה" (שם י"ח)

על כך מעיר המדרש:

"לא יקשה בעיניך בשלחך - כנגד יצר הרע הכתוב מדבר" (מדרש תנאים לדברים פרק ט"ו)

כלומר, התורה מודעת לקושי של האדון הנאלץ לשחרר את עבדו לאחר שש שנים, להוסיף לו גם מענק שחרור. לכן, התורה "יוצאת מגדרה", ומנסה לשכנע את האדם לקיים את מצוות ההענקה. במקרה זה, לוקחת התורה את היצר הרע בחשבון, ומסייעת לאדם להתגבר עליו.

הביטוי "עשרת הדברות" מבטא את הרעיון של דיבור התורה. בכדי שבני אדם יצליחו להבין את דבר ה', יש צורך לעטוף אותו בלבושים אותם אוזן של בשר ודם יכולה לקלוט. בגדים אלו הם לשון בני האדם.

על פי הבנה זו, קבעו חז"ל שהתורה מדברת בלשון בני אדם. אופן הדיבור של התורה תואם את הדיבור האנושי.

ה. לא בשמים היא

על מנת שהתורה תוכל להדריך את האדם בחייו, לא די להלביש אותה בדיבור הנקלט לאוזן בשר ודם. התורה גם חייבת להתייחס למציאות האנושית, ולקחת בחשבון את חולשות האדם.

לאור זאת, העלו חז"ל את ההבנה הבאה:

"דיבר הכתוב בהווה" (בבא קמא דף נד עמוד ב)

בנוסף, הכריזו חז"ל:

"לא ניתנה תורה למלאכי השרת" (יומא דף ל עמוד א)

על פי כלל זה, אי אפשר לשפוט את האדם באמות מידה אובייקטיביות, כי אם לפי ההגבלות של תפיסה אנושית נורמטיבית.

חז"ל הביעו רעיון זה במדרש ידוע, העוסק בהעברת התורה למשה בסיני. לפי המדרש, מלאכי השרת התרעמו נגד מסירת תורת ה' לבני האדם:

"אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, מה לילוד אשה בינינו? אמר להן: לקבל תורה בא. אמרו לפניו: חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם, אתה מבקש ליתנה לבשר ודם? מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו, ה' אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים" (שבת דף פח, ב)

לפי המשך המדרש, הקדוש ברוך הוא מבקש ממשה לענות למלאכים:

"אמר לפניו: רבונו של עולם, תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה - אנכי ה' א-להיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים. אמר להן: למצרים ירדתם, לפרעה השתעבדתם, תורה למה תהא לכם? שוב מה כתיב בה - לא יהיה לך אלהים אחרים, בין הגויים אתם שרויין שעובדין עבודה זרה? שוב מה כתיב בה - זכור את יום השבת לקדשו כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכין שבות? שוב מה כתיב בה -

את המציאות האנושית, ומודעת לכך שבסופו של דבר כל אדם נופל. לכן, התורה גם שולחת לאדם חבל שבעזרתו הוא יוכל לעמוד שוב על רגליו.

התורה, באופן כללי, עוזרת לאדם להתגבר על יצריו. המצוות מאפשרות לאדם להשתחרר מהכבלים הפיזיים שבכוחם לשעבד אותו, והן משקפות תכנית המדריכה את האדם כיצד ניתן לגאול את חייו. אמנם, ישנם מצבים קיצוניים, כאשר התורה בהכרתה העמוקה את מגבלות האדם, מאפשרת התנהגות שאינה תואמת את הערכים התורניים. מקרים קיצוניים אלו הם יוצאי דופן, המעידים שהתורה תמיד לוקחת בחשבון את המציאות האנושית.

ז. תשובה

לפני שנסיים, נבחן כיצד אפשר ליישם רעיון זה בעולם התשובה.

הרב אלחנן ווסרמן ה"ד עסק במנגנון התשובה בספרו "קובץ מאמרים". שם, הוא מביא שתי דעות ביחס לתשובה.

לפי דעה אחת, אדם המתחרט על מעשיו באופן עמוק ומקבל על עצמו קבלה אמיתית שלא יחזור על חטאיו עוד, זוכה במחילה על פי דין. כיוון שהאדם שינה את דרכו, אין הוא ראוי להיענש על מעשיו בעבר.

הדעה השנייה גורסת, שמחילה היא תוצאה של מדת הרחמים. את העבר אי אפשר לשנות, והחטא שנעשה אינו ניתן למחיקה. לאחר עשיית תשובה, הקדוש ברוך הוא ברחמיו מוחל על האדם וסולח על מעשיו, אף על פי שסליחה זו לא מגיעה לו על פי דין.

לאור האמור, ניתן לטעון שגם אם בעל התשובה אינו זוכה לסליחה משורת הדין, עדיין אי אפשר להתייחס לסליחה זו כמתנה א-לוהית. ה' יצר את האדם יחד עם יצריו – ולכן, בסופו של דבר, כל אדם ימעד. הכרה במציאות האנושית הכושלת מחייבת דרך בה החוטא יכול לכפר על חטאיו.

חז"ל אמרו, שהקדוש ברוך הוא ברא את העולם במידת הדין. לאחר שראה ה' שאין העולם יכול להתקיים על פי דין, צירף עמה את מידת הרחמים.

כמובן, שאין חז"ל מציעים שהקדוש ברוך הוא טעה בהערכתו הראשונית ח"ו. אלא, מדרש זו עוסק גם הוא במתח הקיים בין מציאות אידיאלית לבין מציאות אנושית. עולם אידיאלי יכול להתקיים על פי הקווים הברורים של דין טהור, אך העולם האנושי לא יכול להתקיים בלי צירוף של רחמים לדין ובלי האפשרות של תיקון ותשובה.

לכן, גם אם התשובה מושרשת באופן עקרוני ברחמי ה', האפשרות של תשובה חייבת להיות קיימת בעולם של מציאות אנושית.

הרי לנו, שגם מושג התשובה בנוי על היסוד ש"לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע". כלומר, התורה לוקחת בחשבון

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב יאיר קאהן תשע"ד
עורך: אורי יעקב בין

בית המדרש הווירטואלי
מיסודו של
The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il
לביטול רישום לשיעור:
<http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php>
